

Karolinum - zakladatelův dar české vědě

MIROSLAV ERNEST

Při šestistém výročí úmrtí císaře a krále Karla IV. nelze nezpomenout jeho zvlášť významného činu v oblasti vědy a kultury, založení Vysokého učení pražského. Stalo se tak 7. dubna 1348 a tak i tato událost se stává součástí karlovských výročí v roce 1978. Dodnes viditelnou připomínkou je ústřední budova univerzity, Karolinum, již jménem připomínající svého zakladatele. Akademik Václav Vojtíšek, který má velkou zásluhu na dokončení obnovy Karolina, píše:

„...ve středu Prahy, v rohu ulice Železné, Kamzíkové a Ovocného trhu stojí památná budova (čp. 541/I) někdejší koleje Karlovy – Karolinum. Je to nejstarší a nejznamenitější dům staroslavné univerzity Karlovy, již byla kolej Karlova dána už jejím zakladatelem Karlem IV., a není nad něj starší univerzitní stavby ve veškeré Evropě. Tak je velká nejen jeho cena historická, ale i stavební a umělecká. Proto si budovy dnešní doba neobyčejně váží...“

Slovo akademika Vojtíška plně vystihuje vřelý poměr, jaký náš lid k budově Karolina chová. Ostatně to nejlépe dosvědčuje, že Karolinum bylo vládním nařízením v roce 1952 zařazeno mezi nejvýznamnější statky národa, národní kulturní památky.

Zahledme se blíže k vývoji historického areálu Karolina a sledujme jeho pohnutou historii, v níž se velmi často zrcadlí i historie celého národa.

Vysazením čtvrti u kostela sv. Havla v letech 1232–1234 zakládá král Václav I.

Pražské město, potomní Staré Město. Soudíme tak podle dosud zjištěných a podnes dochovaných gotických domů nebo jejich částí karolinského bloku, dosud v sobě skrývajících některé zbytky dřívější románské výstavby. Byla to výstavba na tehdejší dobu obdivuhodná jak rozsahem, tak i mistrovským řemeslným provedením. V ní asi nad jiné vynikaly stavby, které vytvořily základ a podstatu tehdejšího Karolina – a tvoří ji v podstatě podnes.

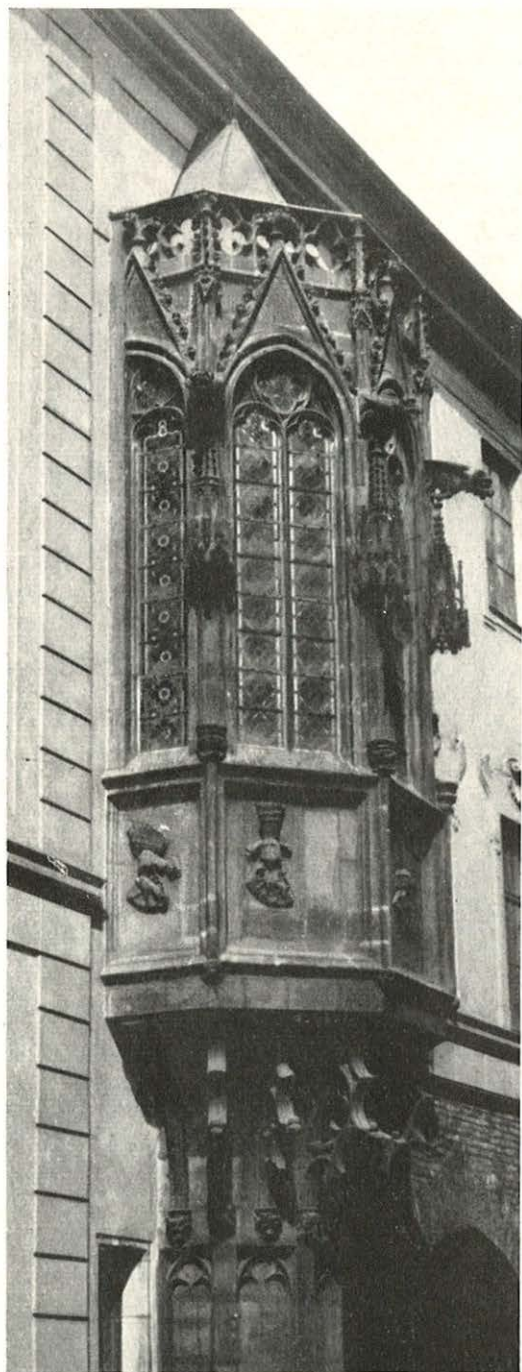
V roce 1253 se již objevuje zmínka o kostele sv. Havla, ústřední stavbě uvedeného celku. V téže době pravděpodobně stál na značné části pozdějšího Karolina velký dvorec tvořený uzavřeným celkem gotických domů. Podobné dvorce se na ploše Starého Města objevují častěji, jeden z nich se připomíná v Celetné ulici na půdě pozdějšího paláce Clareto-Milesimovského, jiný v Řetězové ulici jako dvorec pánů z Poděbrad a Kunštátu. V Havelském Městě je tento dvorec situován do rohu tržiště a Železné ulice, kde byly seskupeny další domy, jak jim to zhuštěná zástavba kolem pravidelného dvorce dovozovala a umožňovala.

Po polovině 14. století byl majitelem dvorce kupec a penězník, později královský mincmistr Jan Rotlev.

Dne 7. dubna zakládá Karel IV. svou slavnou královskou listinou Vysoké učení pražské pro ozdobu a velikost českého království. Kolem roku 1370 Jan Rotlev svůj dům rozšiřuje a přestavuje. Podle údajů Václava V. Tomka o Johlinu Rotlevovi a

Nároží Karolina s gotickým arkýřem – dnešní stav (snímek J. Janatková)

Gotický arkýř Karolina, okolo r. 1370 – dnešní stav
(snímek J. Janatková)

jeho domech byla stavba zahájena po roce 1365 a dokončena před 1371. Roku 1376 Rotlev zemřel a dům se dostal do majetku Václava IV. Z téže doby asi pochází i arkýř Karolina, původně kaple sv. Kosmy a Damiana, jak svědčí i patero znaků na vnější části arkýře, jež představují: znak České země (český lev), Moravské země (šachovaná orlice), pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě (dvě supí hlavy), rodu Rotlevů (lev) a znak měšťana Starého Města Uly Silberceigera (gryf).

Král Václav daroval bývalý dům Rotlevův 28. srpna 1383 Karlově koleji, která v té době sídlila v domě Lazara Žida za kostelem sv. Mikuláše na Starém Městě. Karolinum tak třicet pět let po svém založení získalo vlastní akademickou půdu. Přestěhování se však uskutečnilo teprve roku 1386, protože předtím asi byly provedeny adaptace budovy pro nové využití. Z roku 1397 přicházejí první zprávy o aule Karolina, do let 1383–1386 spadá přistavění chodby na jižní straně, která měla zajišťovat příchod k velké aule.

Dům Karlovy koleje, která byla k rozpoznání od jiných kolejí zvána i Velkou kolejí, stál volně neuzavírán sousedními domy; hlavní vchod byl z Železné ulice, druhý vchod byl asi před domem U Kamzíka (čp. 542/I). Do druhého dvora vedly pravděpodobně dvoje dveře, jedny proti průchodu domu U císaře Karla (čp. 560/I) v Celetné ulici, druhé z Nového (Ovocného) trhu, kde kolej sousedila s domem Jana z Cách (1387), který byl zadní částí domu U císaře. Poblíž zadního vchodu hlavní budovy se zdvihala věž, která byla postavena jistě už v době Jana Rotleva. Stála v podstatě přes uličku, takže se jednou stranou opírala o stavení koleje a druhou o zadní vchod domu řečeného U hlavy (čp. 559/I), „jehož majitel měl proto také jeden klíč od brány pod touže věží“.

Druhá polovina 16. století poznamenává budovu Karolina ohněm. V roce 1568 vypukl požár v bytě horního patra v zadní části domu k východu, o tři léta později shořela vížka v rohu na západ u střechy a poškodila zdejší příbytek a krov. Z roku 1573 pochází pamětní zápis vložený do obnovené báně vížky, kde se uvádí, že v koleji je 144 dveří a 114 oken.

Roku 1589 se připomíná spor o věž, která se přimykala k budově na severní straně; majitel domu U císaře Karla (čp. 560/I) si na ni činil právo. V roce 1592 se uvádí oprava krovů koleje. Asi roku 1595 dal advokát Jiří Huml svým nákladem zho-

totvit dveře k velkému auditoriu. Na počátku 17. století byl osazen renesanční mramorový portál ve vchodu do auly na severní straně. Z roku 1565 pochází mramorová deska Matouše Kolína z Chotěřiny, umístěná v aule. Roku 1623 jezuité z Karolina odstranili vše, co připomínalo husitskou dobu; v té době byl také Kolínův náhrobek přemístěn z auly na dvůr.

Roku 1654 dochází ke spojení Karlovy univerzity s jezuitskou. Roku 1687 bylo v prvním poschodí západního průčelí prolomeno okno a ozdobeno nápisem LEX CIVIUM DVX. V roce 1711 stavitel František M. Kaňka vyhotovil plány, zachycu-

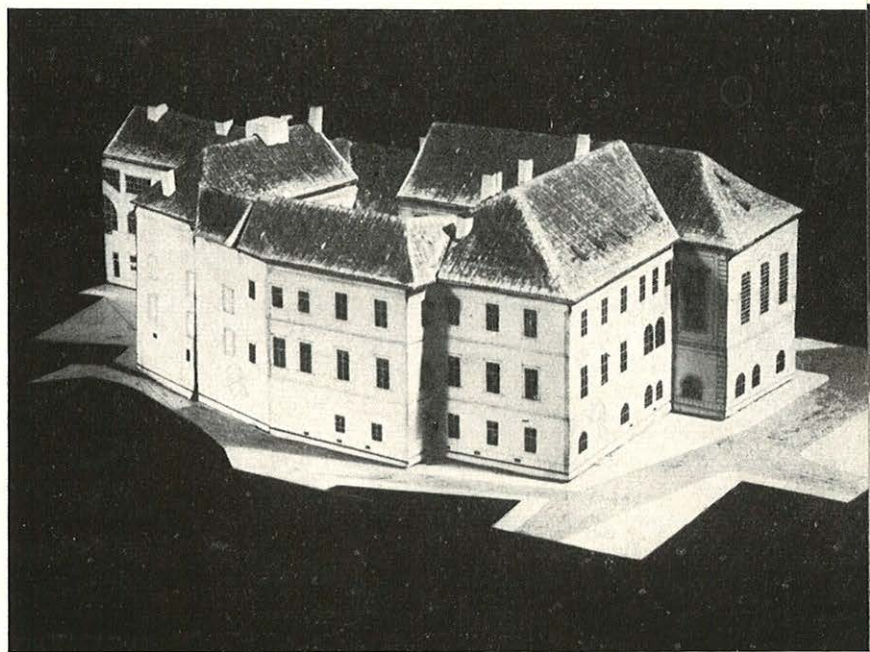
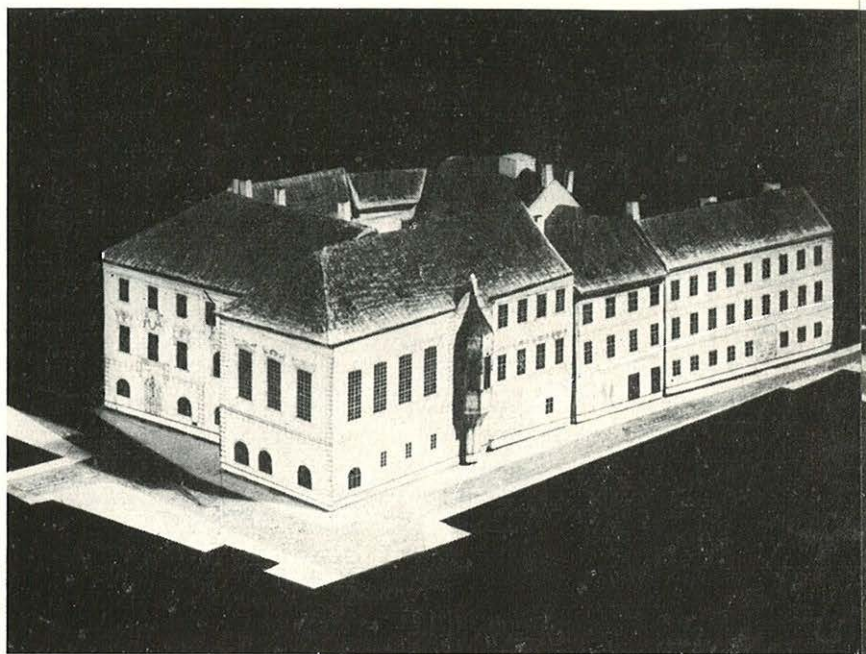

*Okna Velké auly Karolina – dnešní stav
(snímek J. Janatková)*

Průčelí Karolína v úpravě F. M. Kaňky – dnešní stav (snímek J. Janatková)

*Model Karolina,
stav před obnovou
(provedl M. Ernest,
snímek Z. Helfert)*

*Model Karolina,
stav před obnovou
(provedl M. Ernest,
snímek Z. Helfert)*

jící dochovaný stav Karolina. Celkový vzhled jižního a západního průčelí před Kaňkovou přestavbou nesl renesanční charakter. Barokní úprava budovy, kterou Kaňka provedl, byla dokončena roku 1718. Roku 1736 postavili na místě univerzitního karceru (vězení) a zahrady nové stavení s vchodem a další změny podle návrhů stavitele Jana A. Kunze provedli v roce 1756. V předním traktu byl zřízen vysoký sál pro knihovnu, která byla otevřena roku 1769.

Bombardování Prahy pruským králem Fridrichem v roce 1757 postihlo i starobylé Karolinum: dvě bomby padly do jeho auly. V roce 1760 byly zakoupeny další domy, Buquoyský (čp. 562/I, Ovocný trh 7) a Pesslovský, později zvaný Stochaus, akademické vězení (čp. 560/I, Ovocný trh 5). Rok 1796 připomíná opravu oken v aule; její obnova i oprava přilehlé zasedací síně byla provedena roku 1821. V roce 1848 bylo prolomeno druhé okno na západním průčelí pod nápisem LEX CIVIUM DVX a nad ním umístěn kovový znak s replikou znamení na univerzitní pečeti a se svatováclavskou korunou. V téže roce byla aula vymalována Josefem Navrátillem a do kaple byly zhotoveny nové dveře.

Roku 1855 byl přenesen Kolínův náhrobek do chodby v prvním poschodí a zasazen do zdi. Roku 1881 provedl Josef Mocker rekonstrukci karolinského arkýře, o rok později bylo zřízeno druhé schodiště k aule (od východní strany), pro něž byla zrušena stará právnická posluchárna; současně byl zřízen portál k tomuto schodišti vedoucí z jižního průčelí od Stavovského divadla.

Generální oprava Karolina pokud bylo možno uplatnila a poodhalila pohled na gotickou podobu, v níž se v podstatě celý areál zachoval. Byly otevřeny gotické cihlové arkády a uplatněny gotické okenní otvory buď v plném rozsahu nebo aspoň náznakově, aby pohledově nerušily barokizující obnovu

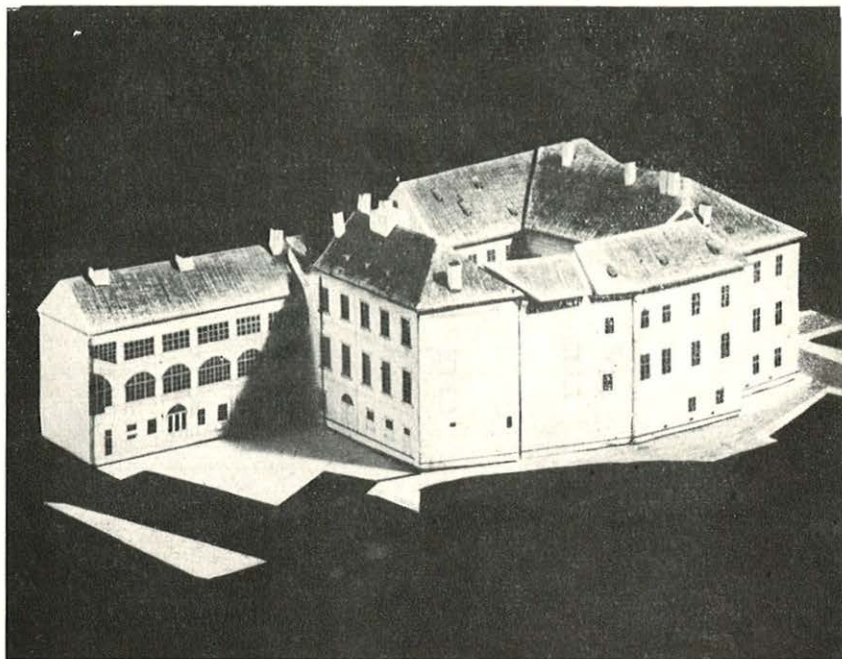
Kaňkovu. Poodhalují tak a napovídají, že pod barokním pláštěm je téměř v plném rozsahu ukryt původní gotický stav, který byl při nynější obnově plně respektován i s původním stavebním a řemeslným provedením a s dochovanou patinou stáří. Kaňkův barokní plášť byl proto dochován pouze rámcově.

Při současné rekonstrukci se tedy vycházelo z historického vývoje stavby a zejména z podoby Karolina před a po Kaňkově přestavbě. Byly proto vytvořeny modely areálu, na nichž bylo možno vizuálně porovnávat staré stavební stavby. Model, který postihoval Kaňkův barokní stav, ukazoval i vestavěný objekt z roku 1736, který se nacházel v jižní části univerzitní zahrady mezi budovou Karolina a Pesslovským domem (čp. 560/I, Ovocný trh č. 5) a který v sobě skryl i univerzitní karcer.

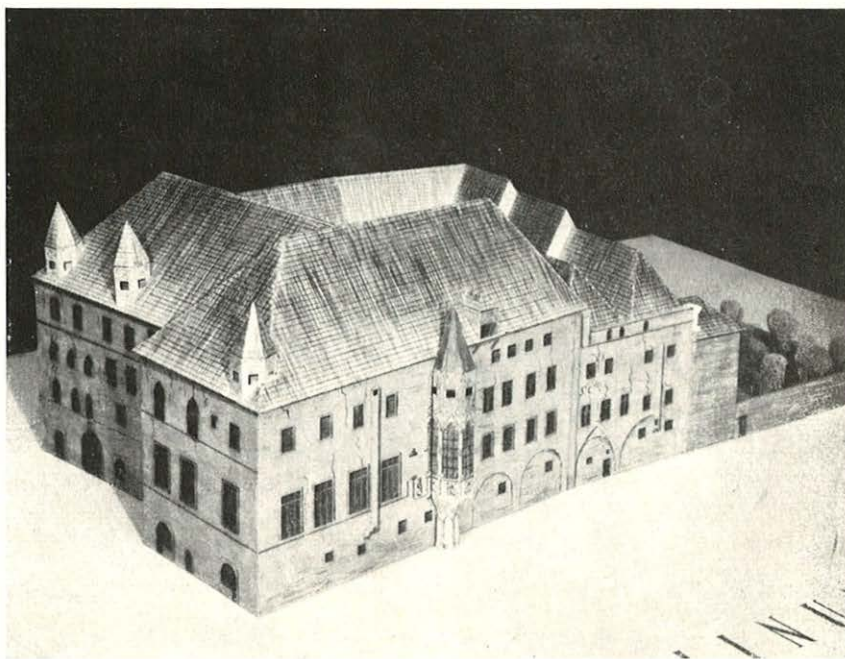
Druhý model ukazuje renesanční stav Karolina před Kaňkovou přestavbou roku 1711. Budova je charakteristická svou monumentalitou; nutno si uvědomit, že v plném rozsahu ještě v sobě skrývala původní gotické objekty, z nichž byla složena a z nichž vyrůstala. Je však patrné, že její stavební údržbě nebyla již dlouho věnována potřebná péče a pozornost: přízemní arkády byly již předtím zazděny, pravděpodobně aby se daly rozšířit a se zřetelem na nové využití: byly v nich totiž – podobně jako se stává i dnes – zřízeny krámy. Potřebné stavební úpravy měly ovšem vliv na porušení jejich cihlových pasů. Dosud jsou v omítce patrné obrysy těchto stavebních zásahů i zazdívek a trhlín.

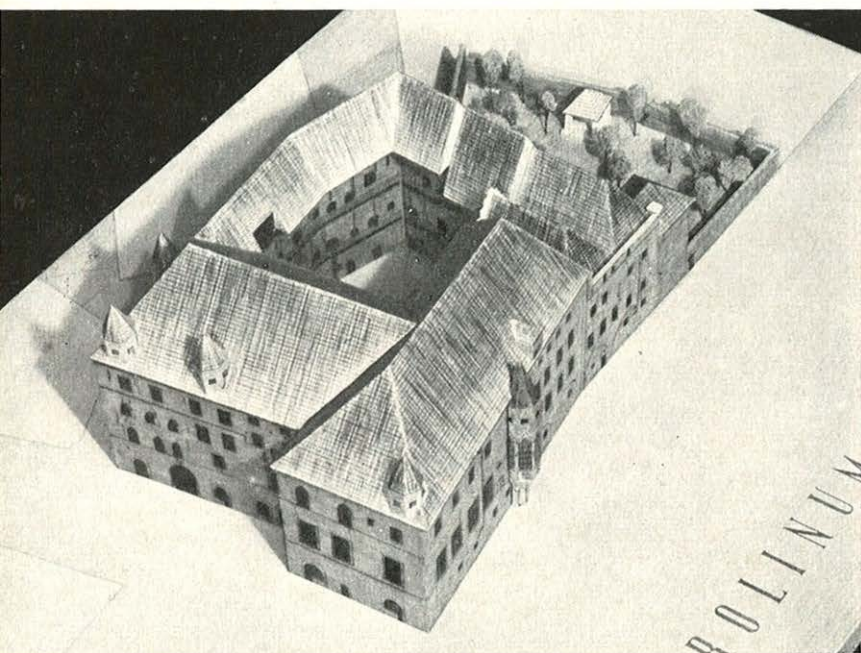
Porovnáním obou modelů je patrné, že Kaňka při své přestavbě bohužel snížil dosud dochovaný gotický výškový stav. Dotkl se tak téměř všech objektů areálu a tím změnil a podstatně poškodil původní gotickou monumentalitu středověkého výrazu. Zvýšil přitom aulu, změnil i její okna

*Model Karolina,
stav před obnovou
(provedl M. Ernest,
snímek Z. Helfert)*

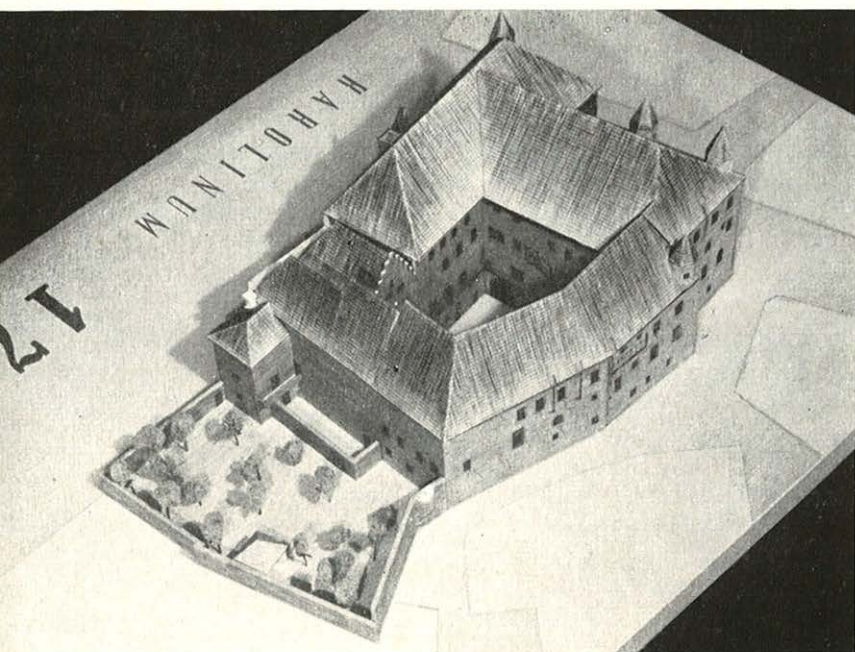

*Model Karolina
před Kaňkovou přestavbou
(provedl M. Ernest)*

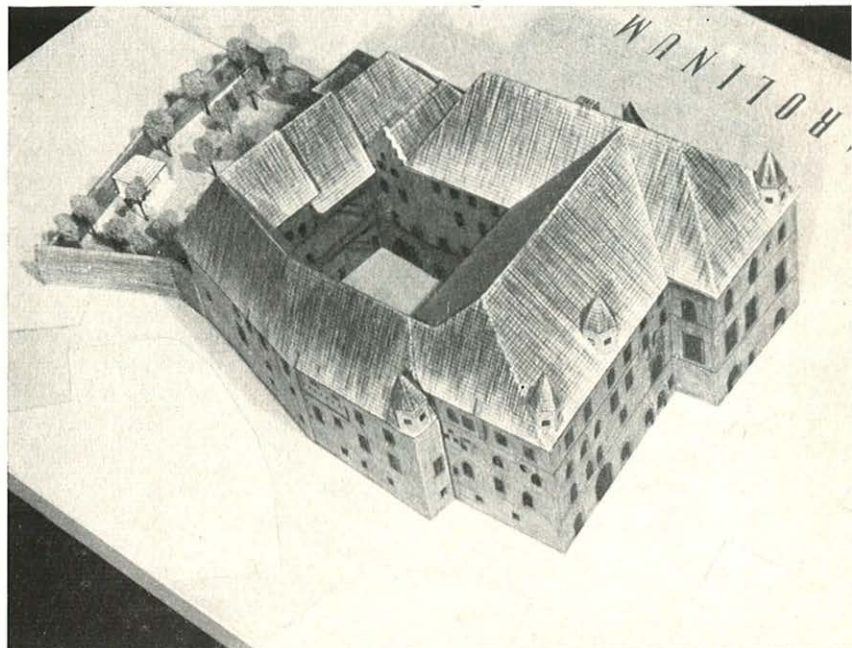

*Karolinum
před Kaňkovou přestavbou
(model M. Ernest)*

*Karolinum
před Kaňkovou přestavbou
(model M. Ernest)*

*Karolinum
před Kaňkovou přestavbou
(model M. Ernest)*

a její průčelí; lze však hovořit o štěstí, že řada jeho dalších záměrů se neuskutečnila, zřejmě z úsporných důvodů, a tak byl dosa-
vadní středověký stav až na uvedené zá-
sahy zachráněn.

Analýza stavebně historického vývoje areálu Karolina je znázorněna na připoje-
ném plánu přízemí. Složitost prováděného
a zpracovávaného stavebně historického
výzkumu areálu Karolina je pro představu
znázorněna na třech plánech jihovýchod-
ního domu.

Tento rozbor výzkumu byl rozhodujícím
podkladem pro jakýkoli další počín a sta-
vební zásah směřující v první řadě k zajištění
a poté k úplnému respektování a doplnění
původního gotického stavu – a to jak jed-
notlivých prvků, tak v jádru i gotických
domů, ze kterých je areál Karolina složen.

Je zde například znázorněn odkrytý do-
chovaný původní stav jižní průčelní zdi

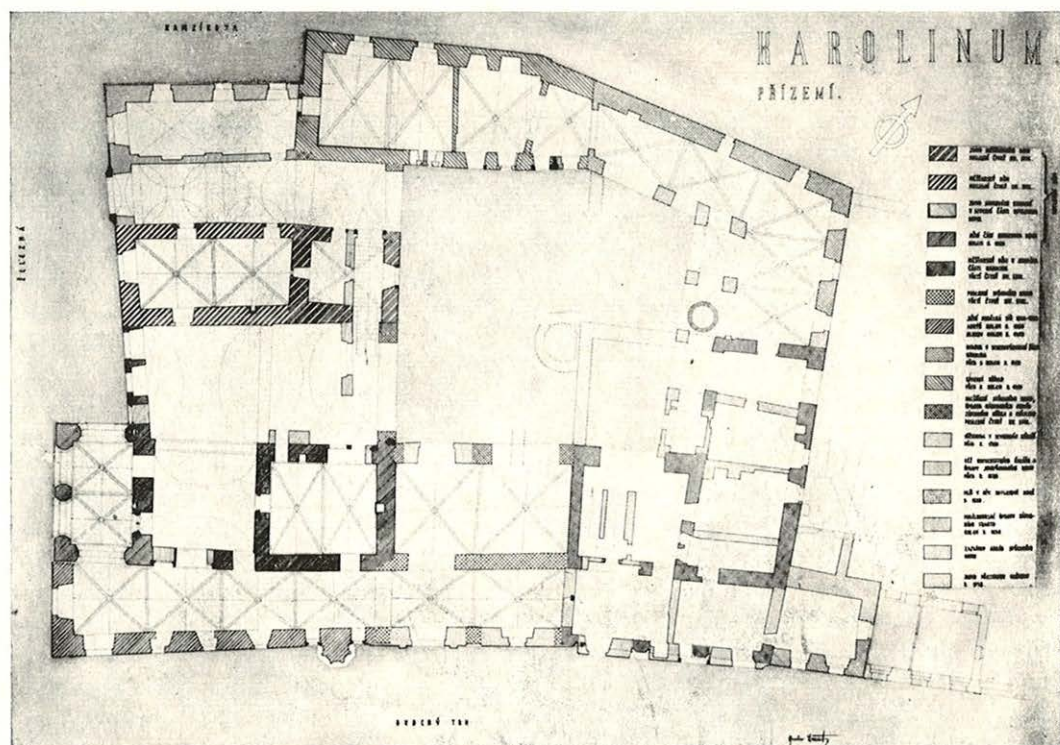
jihovýchodního domu s cihelnými gotický-
mi arkádami. Ty byly ještě v gotické
době zazděny a později porušeny dal-
šími stavebními úpravami natolik, že na-
příklad v této části na Kaňkových plánech,
právě z důvodů dřívějších stavebních úprav
se projevují v potrhané omítce namísto tří
pouze arkády dvě, neboť jeden pilíř byl,
z neznalosti situace nebo nedomyšleným
zásahem, jak je patrné, téměř do základu
vybourán, čímž mohlo dojít k porušení této
části.

Naše připomínka dokumentuje aspekt,
který provázel nedávno dovršenou rekon-
strukci starobylého Karolina. Komise pro
obnovu Karolina pod vedením Václava Voj-
tíška začala pracovat již v roce 1934. Pří-
pravné, výzkumné a zajišťovací práce byly
však rozsahem omezeny pouze na pozvolně
uvolňované přízemní a sklepní prostory
v jihozápadním traktu Karolina.

Postupné zjišťování skutečného stavebního stavu přinášelo sebou řadu překvapení způsobujících omezení či spíše přerušení postupu a vyžadující nová řešení, a to zejména při podezdívání a zajišťování základů, založených místy mělce, i na tekoucím písku, a zajišťování původních gotických žebrových kleneb, případně jejich doplnění nebo jejich úplnou rekonstrukci, jako ve středním domě východně Rotlevova domu, včetně oprav pilířů arkád. Zajištění těchto sklepních a přízemních částí bylo nejnáročnější, nejzávažnější a rozhodující akcí pro záchranu a další existenci těchto různorodých gotických domů vůbec. Složitá stavební historie a stav celého areálu zavazoval k největší opatrnosti a k odbornému kvalitnímu postupu. Tuto náročnou odbornou etapu

řídil z pověření Komise pro obnovu Karolina F. X. Margold – spolupracovník Kamila Hilberta při opravě Svatovítského chrámu.

V plném rozsahu však mohly být práce rozvinuty až v roce 1945, kdy komise pro obnovu Karolina svěřila projekt obnovy Jaroslavu Fragnerovi. Veškeré úsilí v této etapě směřovalo k úspěšnému průběhu oslav šestistého výročí založení univerzity Karlovy – k 7. dubnu 1948. Díky zvýšenému úsilí všech, kteří se na obnově podíleli, a za pomoci nejvyšších vládních představitelů se podařilo ve velmi krátkém čase připravit jihozápadní části Karolina s aulou natolik, že v ní bylo možno konat oslavy šestistého výročí založení Karlovy univerzity a odevzdat první část restaurovaného díla.

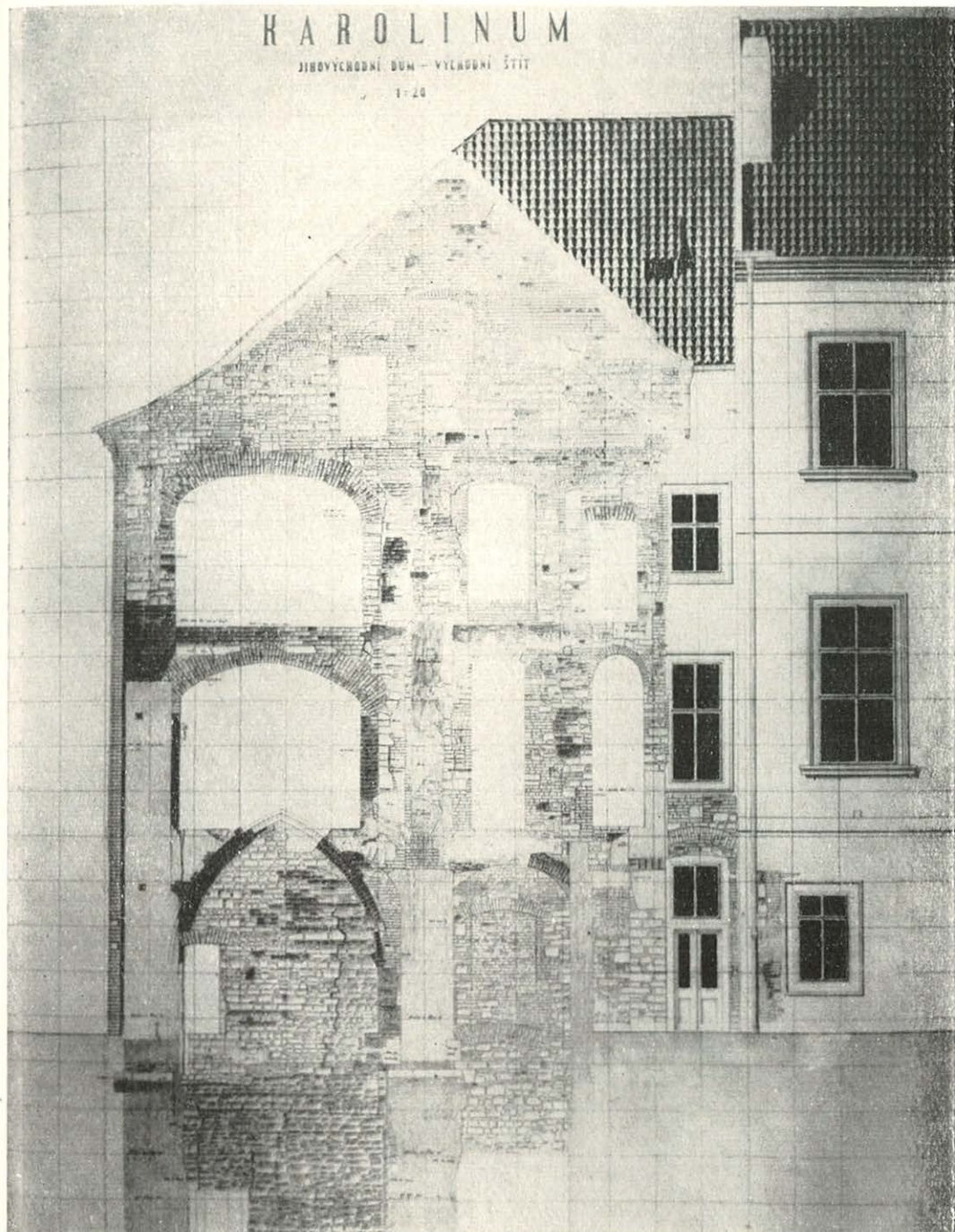

Karolinum – půdorys přízemí (kresba M. Ernest, reprodukce Z. Helfert)

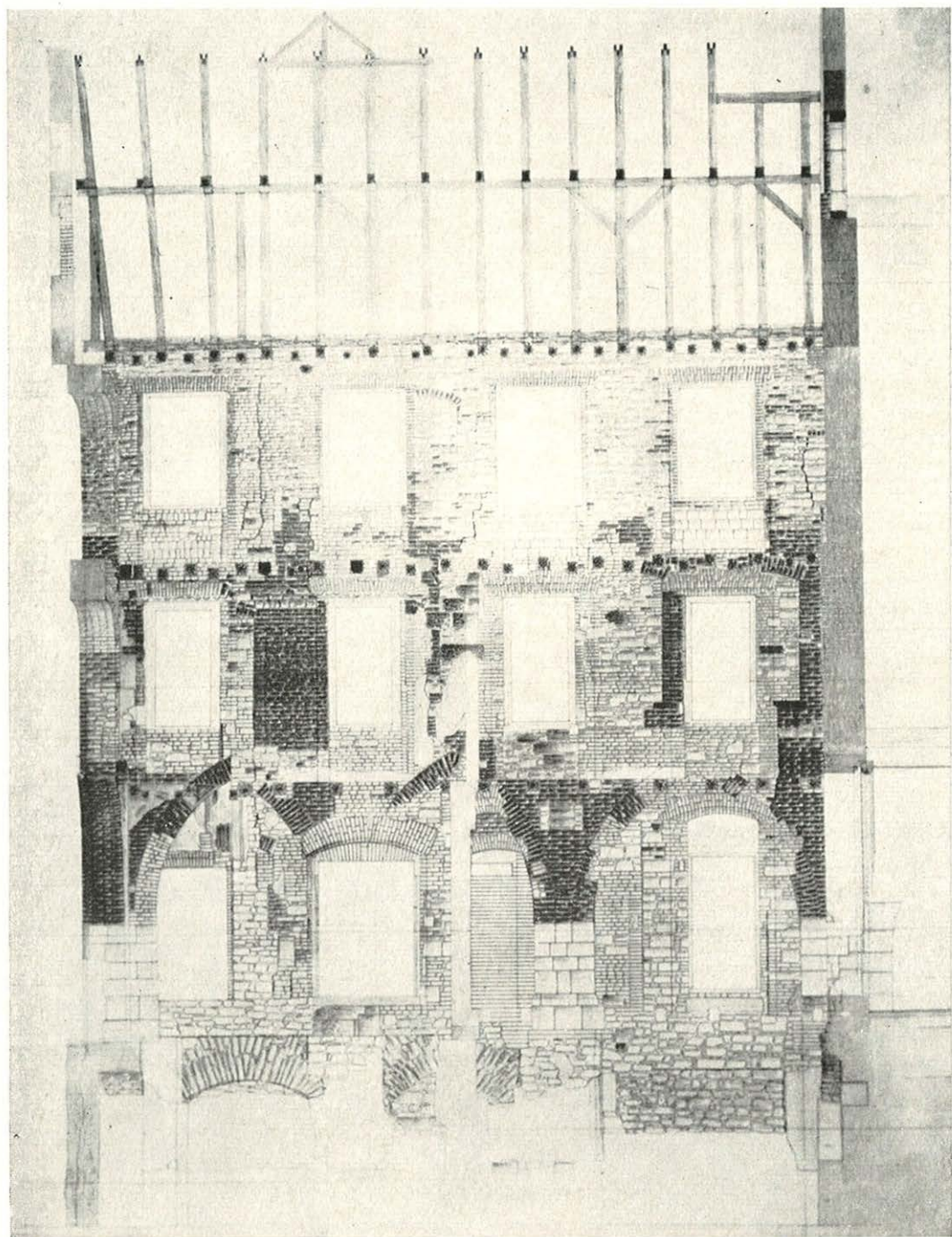
KAROLINUM

JIHOVÝCHODNÍ DŮM – VÝCHODNÍ ŠTÍT

1-20

Karolinum, východní štít (kresba M. Ernest, reprodukce Z. Helfert)

Zachované části gotických arkád Karolina (kresba M. Ernest, reprodukce J. Janáková)

Bronzová socha Karla IV. od Karla Pokorného na mohutném kvádru ze suchomatského mramoru vévodí dnes velké aule společně s gobelinem Vladimíra Sychry, vyrobeným v teinitzerovských ateliérech jindřichohradeckých a rozpjatým nad čelní tribunou auly.

Znělka z doby Kampanovy, za jejíhož doprovodu vstupují akademičtí hodnostáři, aby promovali nové doktory Universitatis

Carolinae, zaznívá z kůru hudební síně, umístěné ve druhém patře, z barokních varhan přenesených sem z jezuitského kostela v Chomutově, na něž kdysi hrával skladatel Gluck. K jejímu účínu a estetickému dojmu napomáhá spuštěný zvlněný strop auly z ořechových lišt a akustická omítka stěn.

Strop nad tribunou zdobí znaky koruny české od sochaře Jana Laudy. Světelný efekt zajišťují výtvarně účinné lustry – do

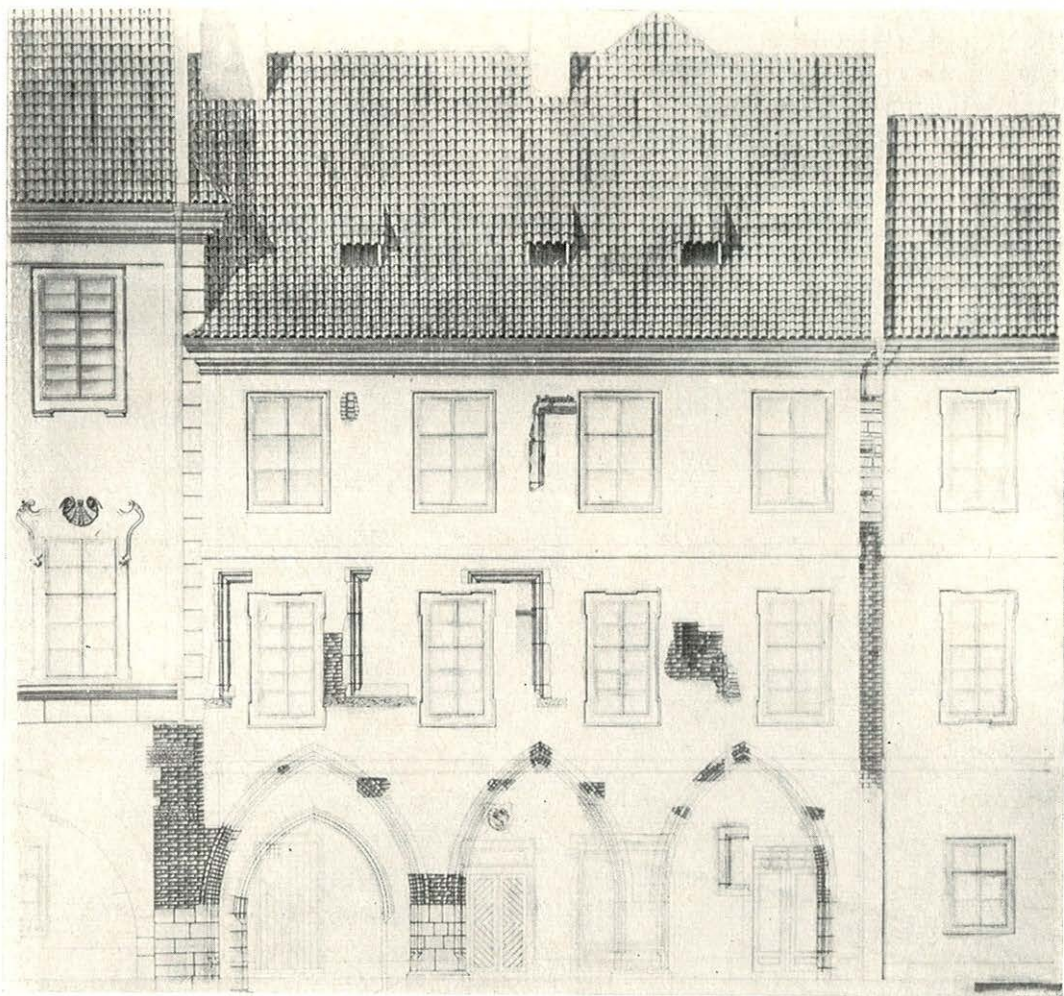

Schéma původních gotických arkád Karolína (kresba M. Ernest, reprodukce J. Janatková)

nichž jsou zamontovány i reproduktory a jejichž otvory ve stropě slouží i pro teplo-vzdušné vytápění – s nepřímým osvětlením po stranách zvlněného spuštěného stropu a v kombinaci s použitím okenních žaluzií.

Vnitřní zařízení je reprezentační česká práce ve dřevě, kovu a kůži. Pod barokními Kaňkovými okny jsou dochovány fragmenty odkrytých oken gotických s okenními sedačkami.

Na jižní straně auly je kaple sv. Kosmy a Damiána, vedle níž je opět umístěn epitaf Paleologův, který sem dal roku 1566 zazdít na počest svého mistra, humanistického básníka a profesora klasických jazyků Matouše Kolína z Chotěřiny.

V severní zdi auly je ve své původní kráse dochován gotický portál s polychromií, jímž ještě vstupovali do auly Jan Hus, Jan Kampanus a všichni slavní rektori a mistři

Almae matris Carolinae. Za ním pak se nalézá síň profesorů, síň senátu a malá aula. Strop předvstupní chodby do auly a těchto síní zdobí zavěšené deskové malby Richarda Wiesnera s alegoriemi všech fakult. Bronzová socha Mistra Jana Husa od národního umělce Karla Lidického dominuje nádvoří Karolina.

Do roku 1948 se pokračovalo na dokončení východního traktu vlastního areálu Karolina se sálem Královské české společnosti nauk, přičemž bylo započato i s další etapou, s obnovou univerzitních domů východně Karolina, které již po delší dobu plně slouží potřebám univerzitního archivu i univerzitních ústavů.

Obnovou staroslavného Karolina naše doba uctívá i staroslavnou tradici, jíž bylo nositelem. Je také ctí všech, kteří se na ní zúčastnili.

Prameny

Vojtíšek, V.-Libal, D., Karolinum, Chlouba Univerzity Karlovy, Praha 1948.